

LEFAPHA LA THUTO LA GAUTENG
HLAHLOBO YA MAKGAOLAKGANG

OCTOBER / NOVEMBER 2005
OKTOBER / NOVEMBER 2005

SESOTHO PUO YA LAPENG
BOEMO BO PHAHAMENG
(Pampiri ya Pele)

NAKO: dihora tse 2½

MATSHWAO: 100

DITAELO:

- Pampiri ena e na le dikarolo tse tharo, e leng A, B le C.
- Dipotso di arajwe kaofela.
- Araba dipotso ka moo o laetsweng ka teng.
- Bahlahlobuwa ba kgothaletswa ho ba makgethe.

KAROLO YA A
TEKOKUTLWISISO

POTSO 1

Bala seratswana se latelang hore o tle o tsebe ho araba dipotso tse tla latela:

Thabiso	: (O maketse) Diphapang motswalle, wa sohlokeha tjee molato keng? Hona ha o se o lemasapo jwalo ka kgomo ya moketa, o qetwa keng? Monneso ha ke o tsebe o le tjena. O ne o le seqhenqha se sekotlohadi.
Diphapang	: (O rothisa dikeledi le ho araba ka pelo e bohloko) Le jwale Basotho ba nepile ha ba re ho se tsebe ke namane e ka mpeng. Ha o ne o tseba o ka be o sa bue ka mokgwa ona le hona ho ntlhaba pelo ka dipotso tse kang tsena.
Thabiso	: Ntshwarele ntjiso ke mpa ke botsiswa ke ho makala ha ke o bona o fetohile tshobotsi, o babaila, mahlo a kgohletse o bile o le dibebe molomong.
Diphapang	: Phamokate ntja mme. Ke nnete ha ba re ngwana mahana a jwetswa o bonwa ka dikgapha. Ho jwalo le ho nna kajeno. Hoja ke ile ka mamela dikgalemo le tsona dikeletso nka be kese sethotsela sena seo o se bonang, empa jwale ke lilela metsotso. Ke ne ke ipona ke hlalefile ke sa hloke keletso ya mang kapa mang, athe ke ntse ke itjhekela lebitla ke phela. Lefu lena ha le kgethe morui ho mofutsana, leqheku ho motjha, ya bohlale ho lewatla empa le sheshena bohle ka ho tshwana ha feela ba sa ipaballe. Le jwale nna ke se ke lebeletse lefu hobane ke bona feela le tlang ho ntsha mahlomoleng ana. Ke lona feela le tlang ho nteanya le baholo ba ka ba seng ba iketse badimong.

Thabiso : O fela o nepile ngwaneso. Ena kwatsiya bosollahlapi e iphetotse leruarua, kgodumodumo e hlokang mohau empa e metsa mang kapa mang. Ke ne ke hlola ke utlwela ka moo e sotlang batho ka teng empa kajeno ke iponetse ka ana a ka a mabedi. Jwale weso na o se o kile wa bona bonkgekge bana ba rona ba Sesotho? Batho baro ba tseba ditlamatlama, ba ka o phekola monna.

Diphapang : O se ke wa thetswa ke motho ntja mme. Dingakanyana tseo tsa hao di ntse di nyantsha batho phoko di ba jella ditjhelete ho se letho leo di le etsang. Ke re le tsona tsena tsa Makgowa di hlolehile. Ha ho pheko e seng e le teng ya lefu lena. Hona keng ha dingakanyana tseo tsa hao tse ntseng di thetsa batho ka hore di ka ba phekola di sa phekole bana ba tsona, hobane eka ke bona ba shwang le ho feta ba batho ba bang?

Lefu lena le mabitso-bitso. Ba bang ba re ke mokakallane wa setlabotjha, kwatsiya bosollahlapi, kgodumodumo, mofetshe, jwalo jwalo. Ba le bitsa jwalo ka baka la tshenyoo eo le seng le e entseng setjhabeng. Ke hakae re balang dikoranteng, re utlwang diradiong kapa re bonang dithelevisheneng masisapelo a bakwang ke lefu lee? Ke bana ba bakae bao kajeno e seng e le dikgutsanakgudu? Ke basadi ba bakae bao e seng e le bahlohadi hobane lehodiotswana lena le phamokate le nkile banna ba bona? Ke dinaheng tse kae tsa lefatshe moo lefu lena le seng le batla le rintse setjhaba sohle? Kontinente ya rona ya Afrika e ne e ka phonyoha jwang lehanong la kgodumodumo ena, hobane ke moo ho thwenge atile le ho feta? Ho thwe dibakeng tse ding ha ho sa na le sebaka sa ho pata bafu ka tsela ya sehoholo empa ba se ba patwa ba eme.

Ho tse ding teng lebitla le le leng le kenya ditopo tse ka bang tharo ho boloka sebaka. Ha o tadima metseng ya rona, haholoholo mafelong a beke, o tla fumana mekoloko e thibang letsatsi e lebang mabitleng moo ho ileng ho bolokwa batho ba bolailweng ke lefu lena. Taba e sehloho e bileng e tshosang le ho feta ke hore boholo ba batho bana ba ileng ho bolokwa ke batjha. Phamokate e ba ja lekemekeme hoo motho a qetelang a ipotsitse hore ebe re sa tla ba le ditloholo kapa tsona ditloholwana. Na ebe lefatshe le ya pheletsong ha e le moo tjhatjha ena e ntjha e bolokwa letsatsi le tjhabang le le dikelang? Potso ke hore lefu lena le bakwa keng?

Ditsebi tsa mahlale a saense di bolela ha lefu lena le bakwa ke kokwanahloko ya HIV. Kokwanahloko ena e kena mothong ka tshwaetso ka mekgwa e fapaneng. E ka kena mothong ka phano ya madi a nang le kokwanahloko ena ya HIV nakong ya oporeishene, ka tshbediso ya dinale tse ileng tsa sebediswa ke motho ya nang le tshwaetso ya kokwanahloko ena kapa ka tsela ya motabo o sa itshireletsa ka kgohlopo le motho ya nang le tshwaetso ya kokwanahloko ena.

- 1.1 Nehelana ka sehloho sa ditaba tsena tse ka hodimo. (2)
- 1.2 Thabiso o ne a makatswa ke eng? (2)
- 1.3 Ho ya ka mantswa a Thabiso o qetelletse motswalle wa hae a le jwang? (2)
- 1.4 Diphapang o re lebaka le entseng hore a be ka sebopeho seo ke lefe? (2)

- 1.5 Ke hobaneng ha Thabiso a re lefu lena le iphetotse leruarua, kgodumodumo e hlokanang mohau? (2)
- 1.6 Ho ya ka Diphapang na lefu lee le a phekoheha. Qotsa mantse ho tswa seratswaneng a hlalosa karabo ya hao. (2)
- 1.7 Ho ya ka tsebo ya hao phamokate e tla ka tsela tse jwang? Fana ka dintlha tse THARO. (3)
- 1.8 Fana ka mabitso a mang a MARARO ao phamokate e tsejwang ka ona. (3)
- 1.9 Ke hobaneng ha batho ba le file mabitso a mangata hakana? (2)
- 1.10 Lefu lena le qeta mofuta ofe wa batho setjhabeng sa rona? (2)
- 1.11 Ho ya ka ditsebi tsa mahlale a saense lefu lee le bakwa ke eng? (1)
- 1.12 Re ka itshireletsa ka ditsela dife lefung lee? Fana ka dintlha tse PEDI. (2)
- 1.13 Hlalosa se bolelwang?
- (a) ho se tsebe ke namane e ka mpeng. (1)
- (b) ngwana mahana-a-jwetswa o bonwa ka dikgapha. (1)
- (c) ho ikela masihlwane (1)
- 1.14 Ha o ne o le letona la tsa bophelo bo botle, o ne o tla fa setjhaba keletso efe ho leka ho thibela tshwaetso ya HIV? (2)

MATSHWAO A KAROLO A YA: [30]

**KAROLO YA B
KAKARETSO**

POTSO 2

Bala seratswana se ka tlase o nto se akaretsa ka ho ngola dintlha tse SUPILENG tsa bohlokwa.

Ela tse latelang hloko:

- Ngola ka mokgwa wa moqoqo, ka mantse a sa feteng lekgolo. (100)
- Qetellong ya kakaretso ya hao bontsha palo ya mantse ao o a sebedisitseng.
- Sebedisa mantse a hao ho akaretsa qotso ena, o se ke wa e qotsa e le jwalo.

Ronewa Machiika ke mohlankana ya dilemo di 22. O dula motsaneng wa Makonde haufi le noka ya Mutale ho la Thohoyandou. Lelapa la habo le ne le futsanehile haholo mme ba phela ka ho kolla ntsi hanong. Mathata abona a qadile ka mora lefu la ntata bona ya ba siileng ba sa le banyenyane haholo. Ka matsatsi a mang ba lala ka tlala, mariha ba tsamaya ka maoto ho se seeta. Ronewa o ile a fetoha ntate wa lelapa a sa le monyenyane dilemong. Mafelong a beke o ne a tsoma mebutlanyana ka dintja tsa hae hore ba tle ba je nama. Mmae le yena o ne a loha mano a sesadi hore bana ba hae baje, ba apare. Ronewa o ile a lemoha le ho utlwisisa maele a Sesotho a reng hlapi folofela leraha metsi a ptjhele o a bona. A ipolella hore kgutsana ho phela e marapo a thata mme o tla tela menate a e tella lelapa la habo.

Mohlankana enwa o fapane le thaka tsa hae ka tsela e makatsang. Ronewa ha a na lerato la diphoofolo tse kang dikatse le dintja, empa o rata dinoha ka pelo ya hae yohle. Ho batho ba bang ba di ila sekgethe, ba di kgoba hlooho ka majwe, yena o di nka e le metswalle ya hlooho ya kgomo. O re le ha batho ba re dinoha ke diphoofolo tse madi a batang, tse kgopo, bonneteng ke diphoofolo tse lerato tse mofuthu.

Lerato la hae la dinoha le qadile selemong sa 1995 ha a ne a qala ho tshwara tlhware haufi le noka ya Mutale. O re le ha a ne a tshohile a tlakasela mohlangoo, o ile a iteta sebete hore ho e tshwara o tla e tshwara. Ho tloha mohlangoo lerato la hae la dinoha la tota. Ho fihlela jwale o se a tshwere dithware tse leshome tseo a di rekisetsang dingaka tsa setso bakeng sa ho etsa methokgo.

Ronewa o re dithware di tshwareha ha bonolo ho feta ho kola tsie. Ha a ilo di tsoma, o tsamaya le sehlopha sa dintja. Hang ha tlhware e bona ntja, e a tsitsipana e honyele mme e hlolehe ho baleha. Jwale dintja di tla e hlwa setha di e bohole di e lome mohatla hore e fellwe ke matla. Ke moo jwale Ronewa a tlang ho e rabella ka sabole ho fihlela e shwa. Ho na le tumelo kapa kgolo ya hore mafura a tlhware ke tlhare se matla samaqeba a ho tjha, mme letlalo la yona le sebediswa ho etsa ditoromo e leng setlhare se matla sa Venda bakeng sa boraditebele.

Ronewa o rekisa dinoha tsena ka diranta tse mashome a mabedi ho ya ho tse lekgolo le mashome a mahlano ho latela bolelele le botenya ba tsona. Tse ding tsa tsona di bolelele ba dimitaratse hlano kapa ho feta.

Ntho e mo utlwisang bohloko le ho feta ke hore batho ha ba utlwisise setswalle sa hae le dinoha. Ba nahana hore ke moli hobane ha a tshwane le batho ba bang ba sa di rateng le ho di tshaba. Ba bang bona ba tshaba le ho mo dumedisa athe tse ding tsa dithaka tsa hae tseo a hotseng le tsona di mo tshaba lebekebeke di re ke moli ya sa tanakellweng.

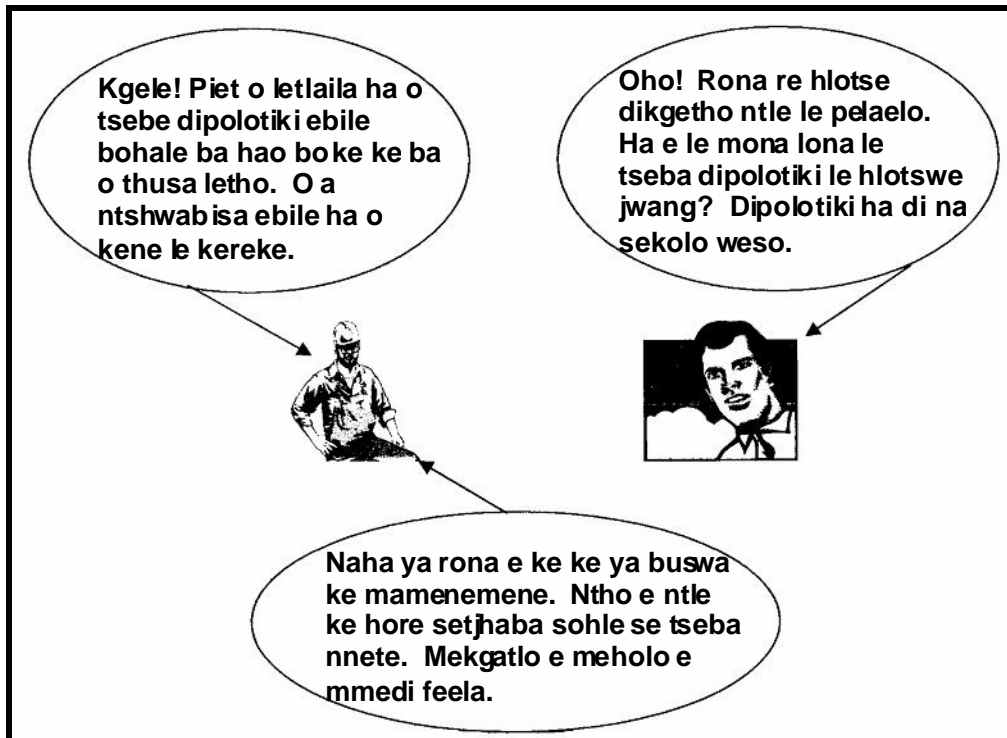
Ditaba tsena di hlophisitswe botjha ho tswa ho Daily Sun ya 19 Mmesa 2004.

KAROLO YA C
TSHEBEDISO YA PUO

POTSO 3

Bala seratswana se latelang o nto araba dipotso ka sona.

Ke motsheare wa mants'boya banna ba kgefuditse hanyenyane mosebetsing. Thabo le Piet ba ngangisana ka diphetho tsa dikgetho ha monga bona yena a thotse tu!

3.1 Sebedisa maetsi a ka masakaneng ka nepo.

- (a) Letlaila le (ho tlaila) moreneng. (2)
(b) Mme o (ho pheha) lelapa la hae dijo. (2)

3.2 Sebedisa mabitso ana a latelang dipolelong e le mahlalosi a tulo/sebaka.

- (a) sekolo (1)
(b) dikgetho (1)

3.3 Bala polelo ena: **Ntho e ntle ke hore setjhaba sohle se tseba nnete.**

- (a) Ngololla polelo ena mme o e fetolele ho **boetsuwa**. (2)
(b) Boela o e ngololle mme o e ise ho **lekgathe lefetile**. (2)
(c) Isa polelo eo ho **temekiso ya tatolo**. (2)
(d) E fetolele ho **sekaotlwaelo**. (2)

- 3.4 Sebedisa malatodi a mantswe ana a latelang dipolelong:
- (a) letlaila (2)
(b) bohale (2)
- 3.5 Fana ka mahlalosongwe a mabitso ana.
- (a) ngangisana (1)
(b) mamenemene (1)
- 3.6 Bopa maelana ka mantswe a latelang.
- (a) ntata (1)
(b) tsebe (1)
- 3.7 Sebedisa mantswe a latelang dipolelong tse pedi ho bontsha meeelo e fapaneng.
- (a) thotse (2)
(b) hlotse (2)
- 3.8 Bala polelo e latelang: **Setjhaba sohle se tseba nnete.**
Sohle ke leakaretsi. Sebedisa mabitso ana a latelang mmoho le maakaretsi a ona dipolelong tsa hao.
- (a) mekgatlo. (2)
(b) dikgetho (2)
- 3.9 Sebedisa maetsisamodumo a nepahetseng dipolelong tsena.
- (a), o mpe o thole wena! (1)
(b) Ho thotse ka tlung. (1)
(c)! O ntshetse morao o mpatlang? (1)
- 3.10 Sebedisa leetsi lena **tseba** dipolelong ka maetsi a matso a latelang.
- (a) leetsisi (2)
(b) leetsani (2)
(c) leetsehi (2)
- 3.11 Ngola sebopeliso se nepahetseng sa lekgethi le ka masakaneng. Sefate (ntle) se metse pela ntlo ya heso. (1)

[40]

POTSO 4

Tokiso ya diphoso.

Bala memo le lenanetaba le ka tlase o ntano lokisa diphoso tse fumanwang ho lona, ho akareditse sebopeho sa lona, mopeleto o fosahetseng, matshwao a fosahetseng a puo le puo e fosahetseng. Ngololla lenane tsamaiso lena.

Mokgahlo wa bolo wa matlama
Tsibiso ya kopano

13 Mvuso Street
Rouxville
9958
13 February 2004

Mona ho tsebiswa ho re hotla ba le kopano ya ditho ka o fela tsa komiti ya bolo. Kopano e tla tswarelwa holong ya motse ka labone kala 26 Tlhakubele ka hora ya bo supa.

Lenanetaba

1. Pulo ka thapelo
2. Palo le kamuhelo ya metsotso e fitileng.
3. Tsetswang metsotsong.
4. Kgetho ya ditho tse ntja.
5. Hlophiso ya tsamaeso dikgweding tse pedi tse tlang.
6. Lefo ya ditjhelete ho ba setho
7. tseakaretsang.

Mongodi
B. Mohapi

(20)

MATSHWAO A KAROLO YA C: [60]

MATSHWAO KAOFELA: 100